

The New Private Law – en fornyelse av privatretten

Professor Endre Stavang, UiO IFP

(Forfatteren har brukt ChatGPT (OpenAI GPT-5, oktober 2025) som språk- og idépartner i utkastfasen. Alle vurderinger, redigeringer og endelig tekst er forfatterens eget ansvar.)

1. Innledning

De siste tiårene har privatretten gjennomgått en stille, men merkbar forvandling. I internasjonal rettsvitenskap har et begrep fått økende oppmerksomhet: The New Private Law. Bak det tilsynelatende beskjedne navnet ligger en bred faglig bevegelse som forsøker å fornye hvordan vi forstår, underviser og utvikler privatretten – i lys av nye samfunnsforhold, teknologiske endringer og økende bevissthet om rettens verdimeslige grunnlag.

Også for norsk privatrett er denne fornyelsen relevant. Flere høyesterettsdommer de siste årene – særlig i tingsrett, erstatningsrett og kontraktsrett – viser tendenser som harmonerer med tankegangen i The New Private Law. Det gjelder særlig når hensynet til verdiskaping, effektiv ressursbruk og rimelighet kobles sammen med rettferdighet og rettssikkerhet i praktiske vurderinger.

Formålet med dette notatet er å fortelle litt mer om The New Private Law som impuls til fornyelse av privatrettslig metode til fremme av forskning på privatrettens område. For en begynnelse, se Endre Stavang, Tendensen til verdiskaping i Fast eiendoms tingsrett, Tidsskrift for eiendomsrett 2025 s. 1-15. Fremover ønsker jeg å følge opp gjennom «juridisk metode»-refleksjoner i The New Private Law-ånd. Teksten nedenfor er mest ment for å forklare og motivere et slikt arbeid nærmere, i håp om at det kan vekke en viss interesse og nysgjerrighet.

2. Hva er «The New Private Law»?

The New Private Law (NPL) er ingen ny «skole» i streng forstand, men snarere en samling av tilnærminger som søker å fornye privatretten som vitenskap og praksis. Bevegelsen vokste frem i USA fra rundt 2010, med sentrale navn som Henry E. Smith, John C. P. Goldberg, Andrew S. Gold og Emily Sherwin. Deres utgangspunkt var en felles misnøye med hvordan privatretten ble analysert – enten som et rent instrument for økonomisk effektivitet (slik rettsøkonomien ofte gjør), eller som et løsrevet system av tradisjonelle rettsdogmatiske «lærer» uten større samfunnsmessig kontekst.

NPL søker å bygge bro mellom disse to ytterpunktene. I stedet for å forstå privatretten utelukkende som virkemiddelbruk (ut fra nyttehensyn) eller som plikt (regelbunden rettsdogmatikk), vil man undersøke hvordan ulike verdier – effektivitet, rettferdighet, rimelighet, autonomi og ansvar – samvirker. Et hovedmål er å gjenreise privatretten som et selvstendig, men dynamisk felt: ikke underordnet offentlig politikk, men heller ikke isolert fra samfunnets behov og endringer.

3. Et flerfaglig prosjekt

Et av de mest karakteristiske trekkene ved The New Private Law er dens metodiske bredde. Rettsdogmatiske lærer står fortsatt sentralt, men de suppleres med innsikt fra rettsøkonomi, rettsfilosofi, sosiologi, psykologi og historie.

Mens tidligere bølger i rettsvitenskapen ofte fremhevet ett perspektiv – som økonomisk analyse, eller kritisk rettsteori – ser NPL tverrfaglighet som en forutsetning for forståelse. Den prøver å finne en «mellomvei» mellom teori og praksis, mellom rettens indre struktur og dens funksjon i samfunnet.

Et godt bilde er Henry E. Smiths sammenligning mellom en «tinglige rett» og et kommunikasjons-system: Tingsrettslige hovprinsipper og begreper fungerer som «lavkostsignaler» – en måte å formidle hvem som har rett til hva, uten at alle må forhandle i detalj om alt. Reglene om eiendomsretten mv. er dermed både et sosialt og et økonomisk system.

Smith – som ellers var Keynote speaker på EALE-konferansen i Oslo 18/9 2025 – er en sentral figur i NPL, og illustrerer hvordan bevegelsen forener analytisk presisjon med institusjonell og verdimessig refleksjon.

4. Hva er egentlig «nytt»?

Når alt kommer til alt, er mye av det NPL står for, gjenkjennelig fra den klassiske privatrettens idéverden: respekten for avtaler, eiendomsrett, erstatningsansvar og balanse mellom parter. Det «nye» ligger snarere i hvordan disse verdiene analyseres og begrunnes. Tre hovedtrekk kan nevnes:

1. Helhetsperspektivet.

I stedet for å se kontraktsrett, erstatningsrett og tingsrett som adskilte felt, legger NPL vekt på deres felles grunnlag – samhandlingen mellom private parter og de institusjonelle mekanismene som gjør denne samhandlingen mulig.

2. Normativ bevissthet.

Privatretten skal ikke bare beskrives, men også vurderes. Hva er rettferdig? Hvilke hensyn bør veie tyngst når reglene utformes eller tolkes? Dette åpner for verdimessig refleksjon også i rettsdogmatisk forskning.

3. Institusjonell realisme.

NPL er opptatt av hvordan rettsregler faktisk virker i praksis – hvordan domstoler resonnerer, hvordan markeder og sosiale normer påvirker rettens gjennomslag, og hvordan lovgivning og rettspraksis henger sammen.

5. Paralleller i norsk privatrett

Mye av dette klinger kjent for jurister i Norden. Skandinavisk rettstenkning har lenge vært pragmatisk, empirisk og nyansert i forholdet mellom teori og praksis. Likevel ser vi flere norske utviklingstrekk som gir NPL-spørsmål ny aktualitet.

1. Eiendomsrett og verdiskaping

Et område der NPL-tenkningen finner naturlig gjenklang, er fast eiendoms tingsrett. Høyesterett har i flere dommer de senere årene lagt vekt på verdiskaping og effektiv ressursbruk som (om enn underforstått så langt) reelle hensyn, særlig i saker der brukskonflikter eller økonomiske interesser må avveies.

Et godt eksempel er E-18-dommen (HR-2024-1717-A), som gjaldt støyulemper ved en ny motorvei. Selv om saken handlet om ekspropriasjon og erstatning, påpekte Høyesterett at den rettslige rammen ikke fullt ut fanget opp de samfunnsøkonomiske realitetene ved slike tiltak – og ba lovgiver vurdere et bredere erstatningsrettslig interessevern. Dommen signaliserer en erkjennelse av at rettsregler må utvikles i lys av samfunnets behov for effektiv og bærekraftig ressursbruk – et sentralt poeng i NPL.

Også i den noe tidligere diskusjonen om erstatningsrettslig vern for økonomisk tap ved bilansvar (Skiltmakerdommen, HR-2004-1955-A – Rt-2004-1816) berøres lignende spørsmål. Borgarting lagmannsrett tilkjente den gang erstatning ut fra et økonomisk rasjonalitetskriterium – en rettsøkonomisk tankegang – men Høyesterett snudde. I ettertid har dommen blitt kritisert for å overse internalisering av skade, ulempe og tap som erstatningsrettslig hovedargument og dermed en retorisk mekanisme til fremme av god ressursbruk, samfunnsøkonomisk sett. En revurdering i lys av NPL kunne lagt større vekt på de institusjonelle virkningene av erstatningsrettens grenser.

Både E-18-dommen og Skiltmakerdommen er, sammen med den forventede Storkammeravgjørelsen om «nåverdirenten» ved ekspropriasjonsrettslig bruksverdierstatning (mot slutten av 2025) omtales nærmere i et verdiskapingsperspektiv i Endre Stavang, Tendensen til verdiskaping i Fast eiendoms tingsrett, Tidsskrift for eiendomsrett 2025 s. 1-15.

2. Kontraktsrett og forbrukerbeskyttelse

Et annet felt der NPL-perspektivet kaster nytt lys, er kontraktsretten. Den tradisjonelle læren bygger på frivillighet og likeverd, men i dagens digitaliserte markeder er forutsetningene endret. Standardiserte avtaler, algorit mestyrte priser og skjult databruk skaper asymmetri mellom partene.

Her vil NPL be oss spørre: Hva betyr «avtalefrihet» når den ene parten ikke forstår hva hun sier ja til? Hvordan kan kontraktsretten bevare sin legitimitet når makt og informasjon er skjevt fordelt?

Forbrukerkjøpsregler og regler om digitale ytelser reflekterer allerede en slik ny virkelighet, men rettspraksis står fortsatt overfor utfordringen med å forene formell avtalebinding med

reell rettferdighet. Det er et klassisk NPL-dilemma: hvordan balansere autonomi med beskyttelse.

Ved UiO IFP leder Marte Kjørven en arena for forbrukerrettslig arbeid med tverrfaglig og rettspolitisk preg, som reflekterer en slik erkjennelsesinteresse.

3. Erstatningsrett og digital risiko

Også erstatningsretten møter nye spørsmål som minner om NPLs agenda. Hva slags ansvar bør gjelde når skade skjer gjennom automatiserte prosesser, algoritmer eller AI-beslutninger? Når er det rimelig å holde en aktør ansvarlig, og hvordan må vi forstå «skyld» og «årsak» i slike sammenhenger? NPL åpner for å tenke mer institusjonelt: Ikke bare hvem som er skyld i det konkrete tilfellet, men hvordan ansvarsreglene påvirker adferd, tillit og samfunnsøkonomisk risiko. Her kan vi forvente utvikling, både i rettspraksis og i teori. Ved IFP er det kanskje Erik Røsægs arbeider på dette feltet som har mest NPL-preg, i tillegg til virksomheten til SERI, som ledes av Lee A. Bygrave og Tobias Mahler.

6. Privatretten som sosial teknologi

Et av de mest fruktbare poengene i NPL-litteraturen er synet på privatretten som en sosial teknologi: et sett av institusjoner som gjør samarbeid mulig i et komplekst samfunn.

Dette perspektivet minner oss om at eiendomsrett, kontrakt og ansvar ikke bare handler om individuelle rettigheter, men om å strukturere forventninger og samhandling. I en slik forståelse er privatretten ikke konservativ, men adaptiv – en levende infrastruktur for verdiskaping, tillit og ansvarlighet.

Når Høyesterett for eksempel understreker behovet for «balanse mellom partenes interesser» eller (underforstått) viser til god bruk av ressurser som reelt hensyn, speiler det muligens den samme tenkningen som NPL nå systematiserer internasjonalt.

7. Hvorfor er dette interessant for norsk rettsforskning?

For forskere og undervisere i privatrett gir The New Private Law et rammeverk som åpner for fornyet refleksjon. Det inviterer til å koble tradisjonell rettsdogmatikk med samfunnsfaglige og normative perspektiver – uten å miste den juridiske presisjonen.

For norsk rettsvitenskap kan NPL ha tre funksjoner:

1. Et analytisk rammeverk – som hjelper oss å identifisere mønstre og felles prinsipper på tvers av rettsområder, for eksempel mellom reguleringen av ulike formuesgoder (immaterialretter, klimakvoter og rettigheter i ulike ting)

2. Et normativt korrektiv – som minner oss om verdiene retten bør ivareta, ikke bare hvordan den faktisk virker, som rettsøkonomiens kombinerte prediksjoner, forklaringer og vurderinger.
3. Et tverrfaglig bindeledd – som åpner for dialog mellom jurister, økonomer, filosofer og samfunnsforskere. Dette bidrag til å fremme strategiske mål både ved UiO generelt og IFP spesielt.

Samtidig står norsk rettstradisjon godt rustet: Den pragmatiske, empiriske og reelle-hensynsorienterte tenkemåten i norsk rett passer godt med NPLs ånd. Men der NPL bringer noe nytt, er i systematikken og selvbevisstheten – en vilje til å gjøre disse refleksjonene eksplisitte og teoretisk forankret.

8. Utsikter og utfordringer

At The New Private Law nå får økende gjennomslag internasjonalt, er ingen tilfeldighet. Rettssystemene står overfor problemer som ikke lar seg løse innenfor de gamle dikotomiene – mellom offentlig og privat (f eks i bærekraftsretten), mellom nasjonalt og transnasjonalt (f eks i erstatningsretten), mellom rett og økonomi (illustrert ved sammensmeltingen i fortolkende rettsøkonomi).

Likevel er det også grunn til nøkternhet. NPL krever stor metodisk bredde og faglig modenhet. Det er lett å påberope seg «helhet» uten å gi presise juridiske svar. Skal bevegelsen lykkes, må den vise at dens analyser faktisk kan forbedre rettens virkemåte og forståelse i praksis.

9. Et norsk «New Private Law»-øyeblikk?

Mange tegn tyder på at en slik fornyelse allerede er i gang. Det forskes mer empirisk og rettsøkonomisk på norske rettsinstitusjoner. Det undervises mer tverrfaglig. Og i rettspraksis finner vi (om enn ofte underforstått) økende vekt på effektivitet, verdiskaping og reelle samfunnshensyn – uten at det går på bekostning av rettssikkerheten.

Når Henry E. Smith kom til Oslo som keynote på EALE-konferansen i september 2025 (der Endre Stavang ledet den lokale vertskomiteen), var det derfor ikke bare et internasjonalt fenomen som presenterte seg – det er en del av en større bevegelse som også finner gjenklang i norsk privatrett.

Kanskje står vi foran en ny fase i norsk rettsvitenskap, der vi i større grad erkjenner privatrettens rolle som dynamisk institusjon for samarbeid, verdiskaping og rettferdighet.

10. Kort oppsummert:

The New Private Law minner oss om at privatretten ikke bare er et sett av regler, men en institusjonell ramme for samarbeid og tillit. Den er både tradisjon og innovasjon – og kanskje, i vår tid, mer aktuell enn noensinne.